

Сало Я.В.,
викладач кафедри управління персоналом та економіки праці,
Одеський національний економічний університет

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА НЕРІВНІСТЬ В РОЗПОДІЛІ ДОХОДІВ

Сало Я.В. Вплив державної соціально-економічної політики на нерівність в розподілі доходів. У статті розглядаються проблеми й особливості державної політики в галузі диференціації доходів. Розглянуто процес формування системи соціального забезпечення та її еволюційної трансформації в систему соціального захисту в Україні. Наведено порівняння з країнами Європи, визначено результативність функціонування системи соціального захисту щодо досягнення основних завдань, які вона покликана вирішувати. Досліджено основні параметри добробуту населення, залежні від вжитих заходів щодо соціального захисту населення. У статті розглянуто елементи системи соціальної підтримки в Україні.

Ключові слова: диференціація доходів, соціальний захист, державна політика, загальні доходи, соціальна підтримка.

Сало Я.В. Влияние государственной социально-экономической политики на неравенство в распределении доходов. В статье рассматриваются проблемы и особенности государственной политики в области дифференциации доходов. Рассмотрен процесс формирования системы социального обеспечения и ее эволюционной трансформации в систему социальной защиты в Украине. Приведено сравнение со странами Европы, определена результативность функционирования системы социальной защиты в плане достижения основных задач, которые она призвана решать. Исследованы основные параметры благосостояния населения, зависящие от принятых мер по социальной защите населения. В статье рассмотрены элементы системы социальной поддержки в Украине.

Ключевые слова: дифференциация доходов, социальная защита, государственная политика, общие доходы, социальная поддержка.

Salo I.V. The impact of government social and economic policies on income inequality. The article examines the problems and peculiarities of state policy in the field of income differentiation. The process of forming the social security system and its evolutionary transformation into the social protection system in Ukraine is considered. Comparison with the countries of Europe is given, the effectiveness of the social protection system is determined in terms of achieving the main tasks it is called upon to address. The main parameters of the welfare of the population, depending on the measures taken for the social protection of the population, are investigated. The article considers the elements of the social support system in Ukraine.

Key words: income differentiation, social protection, state policy, incomes, social support.

Постановка проблеми. Перехід економіки на модель сталого розвитку повинен супроводжуватися поворотом державної політики до людини. В сформованих умовах проблема зменшення диференціації доходів стає стрижнем всієї соціально-економічної політики. Нині здебільшого головною причиною нерівності рівнів добробуту є диференціація доходів населення. Нерівність доходів є фундаментом ринкової економіки, обов'язковою умовою її ефективного функціонування, найсильнішим мотиваційним двигуном, закладеним в природі людини. Початок реформ, пов'язаних з переходом до ринкових відносин, призвів до розшарування суспільства за доходами, до збільшення відмінностей між класами і групами населення. На сучасному етапі важливу роль у нерівності в розподілі доходів відіграє система соціального захисту, яка є одним з основних факторів, що впливають на стале економічне зростання країни на тлі політичної та соціальної стабільності. Висловлене викликає необхідність аналізу державної соціально-економічної політики та оцінки її впливу на нерівність в розподілі доходів та формування середнього класу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема нерівномірного розподілу доходів та розшарування населення розглядали в своїх працях такі вітчизняні вчені, як І. Гнибіденко, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Тохтарова. Систему соціального захисту в Україні та її різні аспекти досліджували Н. Борецька, Т. Кір'ян, А. Колот, С. Процюк, Т. Шевчук та інші науковці.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні впливу соціально-економічної політики на нерівність в розподілі доходів. Виходячи з цієї мети, ми поставили таке завдання: здійснення аналізу основних показників диференціації доходів та системи соціального захисту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Збільшення нерівності в доходах не тільки підсилює соціальну напруженість в суспільстві, але й підриває підприємницьку активність, знижуючи потенціал економічного зростання. Економічне зростання і бідність взаємозалежні, адже зниження рівня бідності визначається зростанням економіки, можливість мати більш високі доходи стимулює економічне зростання. Розглянемо розподіл загального обсягу доходів в Україні (рис. 1).

За децильними групами у період з 2006 по 2016 рр. в країні спостерігалось поступове незначне збільшення частки доходів першого дециля найбідніших верств населення на 1 процентний пункт. Водночас частка доходів 10-го дециля (найбільш багатого населення) зменшилася на 4,3 процентні пункти, яка розподілилась в перших п'яти децилях за незначного збільшення в них доходів.

Середньодушовий дохід шостого і сьомого дециля перевищує величину прожиткового мінімуму тільки в 1,5–1,9 рази. Це свідчить про те, що фактично 70% населення країни мають доходи, що не перевищують дворазової величини прожиткового мінімуму, половина з яких вразлива по відношенню до ризику опинитися в категорії бідних.

З табл. 1 можна спостерігати позитивну динаміку, але все ж за межею бідності перебуває дуже велика кількість населення. Так, згідно з даними Держкомстату, за межею бідності (з доходом нижче прожиткового мінімуму) в Україні в 2016 р. знаходилось близько 1,5 млн. осіб. В Україні мінімальний прожитковий мінімум є дуже низьким, не дає змогу забезпечити нормальне існування людини. Уряд України встановив прожитковий мінімум на IV квартал 2017 р. в розмірі 1 700 грн. на душу населення, для працездатного населення – 1 762 грн., пенсіонерів – 1 373 грн. Однак встановлена державою мінімальна заробітна плата вища цього прожиткового мінімуму та складає 3 200 грн.

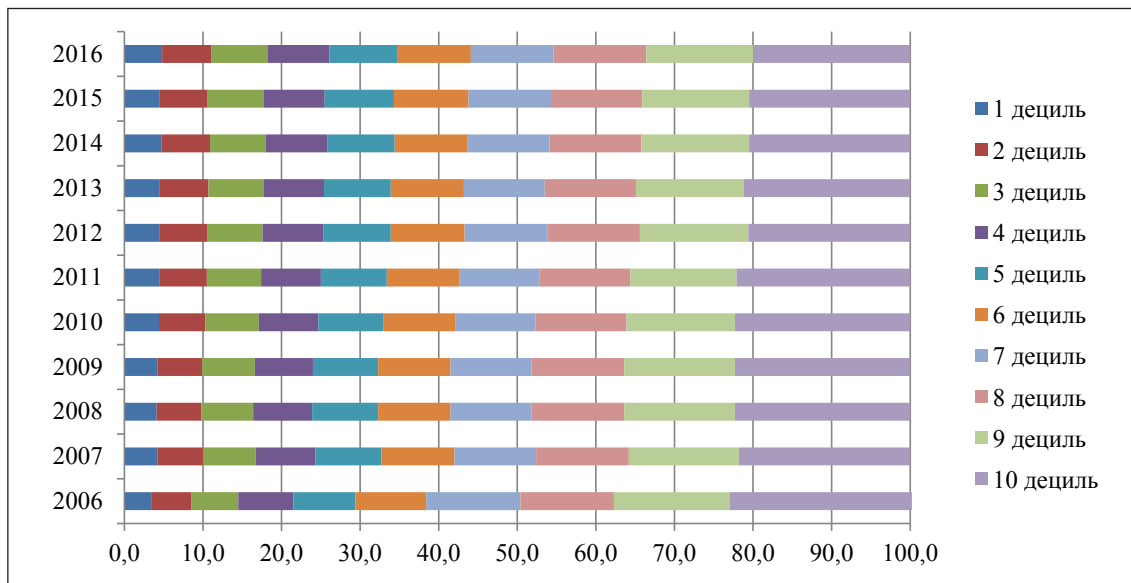
У документі «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»» [10], затвердженому Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, зазначено, що метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Задля цього рух уперед здійснюватиметься за такими векторами:

- вектор розвитку;
- вектор безпеки;
- вектор відповідальності;
- вектор гордості.

Вектор розвитку передбачає забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього передусім необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему. Стратегія передбачає в рамках названих чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [11].

В Україні сьогодні система соціального захисту населення заснована на низці законодавчих актів, а також підтримується державними Програмами, спрямованими на здійснення соціальної допомоги вразливим верствам населення України.

Рис. 1. Частки доходу за децильними (десятивідсотковими) групами за період 2006–2016 рр., %

Джерело: узагальнено автором на підставі власних розрахунків по базах даних обстеження домогосподарств Державною службою статистики України за 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 рр.

Таблиця 1

Кількість населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму

Населення	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
млн. осіб	9,7	5,7	3,2	2,6	3,9	3,4	4,0	3,7	3,2	2,5	1,5
у відсотках до загальної кількості населення	21,4	12,7	7,1	5,8	8,8	7,8	9,1	8,4	8,6	6,4	3,8

Джерело: [9]

Згідно із законодавчо встановленими документами система соціального захисту в Україні включає такі напрями:

- 1) система підтримки сім'ї, материнства і дитинства (допомога на народження, допомога по догляді за дітьми до 6 років) [2];
- 2) система соціальної підтримки за настання соціальних ризиків та надання соціальних послуг [3];
- 3) система соціального захисту економічно вразливих малозабезпечених верств населення (багатодітні сім'ї, непрацездатне населення) [4];
- 4) пенсійна система [5];
- 5) система забезпечення доступу до безкоштовної освіти [6];
- 6) система гарантування обов'язкової медичної допомоги [7].

Слід зазначити, що доступ до якісних послуг медицини та освіти всіх громадян України забезпечує більш рівні можливості для населення, що дає змогу працювати в суспільстві системі «соціальних ліфтів», скорочуючи нерівність в рівні життя. Система соціального захисту в Україні складається з трьох рівнів захисту, таких як «базовий», «обов'язковий», «добровільний». Соціальна підтримка в Україні здійснюється як за рахунок державного та місцевого бюджетів, так і за рахунок населення, включаючи обов'язкове соціальне страхування громадян та систему накопичувального пенсійного забезпечення. Об'єктами соціального захисту в Україні є діти, багатодітні матері, інваліди, пенсіонери, безробітні, малозабезпечені громадяни. Система державних соціальних виплат в грошовій формі включає такі основні елементи.

Система надання гарантованого обсягу безкоштовних соціальних послуг особам, які опинилися у важкій життєвій ситуації, включає в себе надання цілого спектру різних соціальних послуг, а саме побутових, медичних, психологічних, педагогічних, трудових, культурних, економічних, правових.

Через систему соціального захисту відбувається перерозподіл благ, і вона дає змогу підтримати рівень життя деяким вразливим верствам населення, наприклад малозабезпеченому населенню, членам багатодітних сімей, сім'ям з інвалідами, безробітному населенню, непрацездатному населенню, а саме дітям, пенсіонерам, студентам. Охоплення таких груп населення веде до зниження рівня бідності в країні.

Основним джерелом фінансування соціальної сфери в Україні є державний бюджет. Слід зазначити, що витрати бюджету, націлені на вирішення проблем соціальної сфери, мають спадну тенденцію. Найвагоміша стаття фінансування – видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, частка яких динамічно зростає в періоди економічних спадів. Динаміка цих видатків у структурі соціальних видатків була стрибкоподібною та зросла з 26,07% у 2014 р. до 27,46% у 2015 р. (рис. 3).

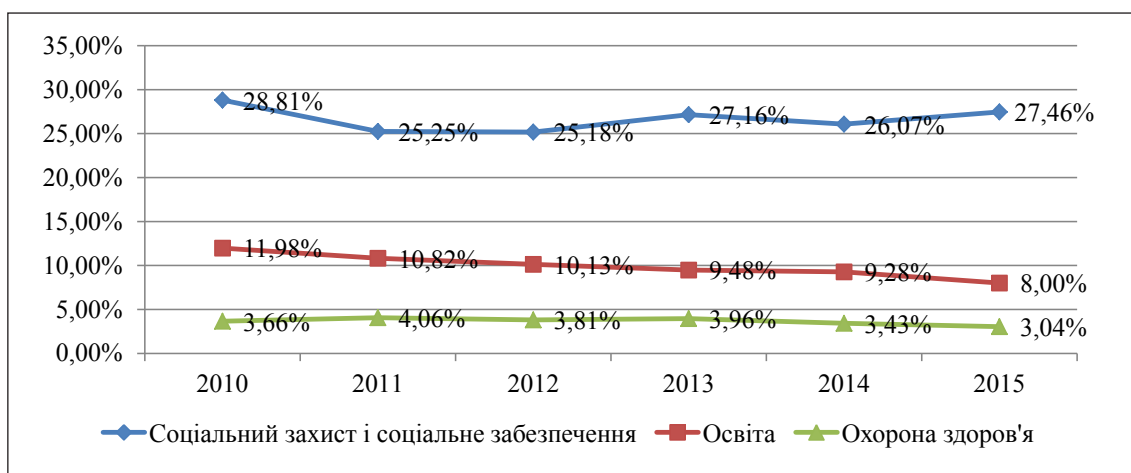
Загалом за статтями соціальної сфери, включаючи освіту та охорону здоров'я, витрати в 2015 р. склали 8,0% та 3,04% від ВВП.

Країни з найбільш високим співвідношенням витрат на соціальний захист до ВВП, а саме Франція (33,7%), Данія (33,3%), Нідерланди (31,3%) та Фінляндія (31,2%), витрачали на соціальні цілі вдвічі більше,

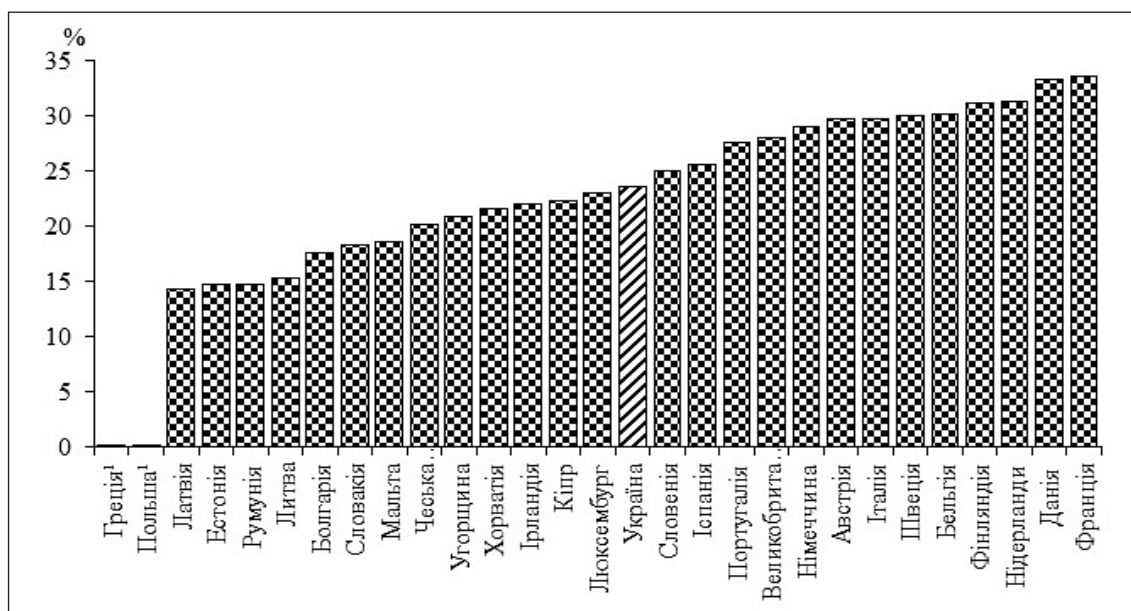
Рис. 2. Система соціальної підтримки в Україні

Джерело: узагальнено автором

Рис. 3. Частка державних витрат на соціальну сферу за період 2010–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [1]

Рис. 4. Видатки на соціальний захист у країнах Європейського Союзу та Україні у 2013 р., % до ВВП

Джерело: [8]

ніж три країни з найнижчими значеннями цього співвідношення, а саме Латвія (14,4%), Естонія і Румунія (по 14,8%). В Україні цей показник у 2013 р. становив 23,7% (у 2014 р. він дорівнював 22,2%).

Ще більша різниця спостерігається між країнами-членами ЄС за абсолютними показниками соціальних витрат на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Їх величина у 2013 р. коливалась від 2 201 євро в Румунії до 14 466 євро в Люксембурзі. Якщо в Люксембурзі соціальні витрати становили 1 206 євро на душу населення на місяць, то в Румунії та Болгарії вони становили 183 та 193 євро відповідно. Що стосується України, то витрати на соціальний захист на душу населення у 2013 р. становили 1 542 євро за ПКС, або 129 євро на місяць.

Відмінності між європейськими країнами за рівнем витрат на соціальний захист лише частково можуть

бути пов'язані з різним рівнем добробуту та цін, відображаючи, крім того, відмінності в системах соціального захисту, демографічних тенденціях, рівні безробіття, а також інших соціальних, інституціональних та економічних факторах.

Основний обсяг соціальних виплат спрямовується на осіб пенсійного віку та медичне обслуговування.

Кошти, що спрямовані на допомогу у зв'язку з виходом на пенсію, складають значну частину витрат на соціальний захист у Європейському Союзі. Роль цієї статті витрат у 2013 р. була особливо великою в Латвії, Італії та Румунії, де вони становили 53,2%, 50,7% та 50,1% від загального обсягу витрат на соціальний захист відповідно. Серед факторів, які сприяють такому рівню цього виду соціальної допомоги, слід назвати досить високу питому вагу населення 65 років і старше (на початок 2014 р. вона становила

Видатки на соціальний захист за функціями в Україні (тис. грн.)

Соціальний захист	2012 р.	%	2013 р.	%	2014 р.	%
Захворювання/медичне обслуговування	60 509 773,7	17,6	64 076 027,4	18,1	55 742 945,8	16,1
Інвалідність	4 527 877,0	1,3	4 015 557,2	1,1	4 170 317,1	1,2
Похилий вік	226 011 000,3	65,7	226 791 082,8	64,0	226 572 634,0	65,5
Утриманці, що пережили годувальників	2 514 348,3	0,7	2 550 428,7	0,7	2 511 185,8	0,7
Сім'я/діти	35 340 490,7	10,3	39 691 901,9	11,2	38 932 434,0	11,2
Безробіття	5 438 379,0	1,6	6 382 967,6	1,8	5 385 406,9	1,6
Житло	7 455 762,9	2,2	6 779 027,7	1,9	6 887 514,9	2,0
Соціальна ізоляція	2 095 599,9	0,6	4 050 674,4	1,2	5 942 094,9	1,7
Усього допомоги соціального захисту	343 893 231,8	100,0	354 337 667,7	100,0	346 144 533,4	100,0

Джерело: [8]

21,4% мешканців Італії проти 18,5% в середньому по EU-28).

В Ірландії ця допомога, навпаки, складала лише 27,5% сукупних соціальних витрат. Частково це пов'язано з тим, що населення Ірландії найбільш молоде в Європі: на початок 2014 р. 28,0% мешканців Ірландії були молодші 20 років (в середньому по EU-28 – 21,0%), а лише 12,6% мешканців цієї країни були старше 65 років.

В Україні ця стаття витрат на соціальний захист найбільша і має найбільшу вагу серед всіх європейських країн. У 2013 р. витрати на функцію «Похилий вік» склали 64,0% всіх витрат на соціальний захист (14,9% від ВВП), а у 2014 р. – 65,5% (14,3% від ВВП).

Допомоги на випадок хвороби та медичне обслуговування у 2013 р. посідали друге місце в Європейському Союзі за питомою вагою в загальному обсязі витрат на соціальний захист. У Хорватії та Нідерландах їх величина була найвищою серед витрат на соціальний захист та становила 35,4% та 34,9% всіх соціальних витрат відповідно. В Данії та на Кіпрі вони становили лише 20,2% та 20,6% від загального обсягу витрат на соціальний захист.

В Україні ця стаття також посідає друге місце серед усіх видів витрат, але вона має навіть нижчі показники, ніж у Данії та на Кіпрі. У 2013 р. питома вага цієї статті витрат складала 18,1% від усіх витрат на соціальний захист (4,2% від ВВП), у 2014 р. – 16,1% (3,5% від ВВП).

Допомоги по інвалідності по Європейському Союзу суттєво відрізняються за країнами в структурі загальних видатків на соціальний захист. У Хорватії та Данії в 2013 р. вони становили 17,0% та 13,1% відповідно, тоді час як на Кіпрі та Мальті на ці цілі витрачається менше 4% всіх соціальних витрат (3,3% та 3,9% відповідно).

В Україні ця стаття витрат є однією з найменших. Загалом у 2013 р. на цю статтю витрат спрямовано 1,1% всіх витрат на соціальний захист, або 0,3% від ВВП; у 2014 р. – 1,2%, або 0,3% від ВВП.

На підтримку сім'ї та дітей у 2013 р. найбільше коштів було спрямовано в Люксембурзі (15,9% від загального обсягу соціальних витрат), Ірландії (13,4%) та Угорщині (12,1%). Водночас в Нідерландах, Італії та Португалії на ці цілі було витрачено менше 5% всіх соціальних витрат.

В Україні у 2013 р. ця стаття витрат посідала третє місце за обсягом серед усіх статей видатків (11,2% від

загальної суми видатків, або 2,6% від ВВП). У 2014 р. видатки становили також 11,2% усіх затрат (2,5% від ВВП).

Найбільші відмінності між країнами-членами ЄС спостерігались за питомою вагою соціальних витрат, спрямованих на пом'якшення проблеми безробіття. Видатки на соціальний захист безробітних у 2013 р. коливались від 14,7% від загальної суми витрат на соціальний захист в Ірландії до 1,1% в Румунії.

Витрати України на проблеми безробіття також були незначні і склали у 2013 р. 1,8% від загальної суми витрат на соціальний захист, або 0,4% від ВВП. У 2014 р. відбулося незначне зменшення до 1,6%, що становило 0,3% від ВВП.

Допомоги на утриманців, що пережили годувальників, найбільше фінансувались у 2013 р. в Хорватії (9,8% від загальної суми витрат на соціальний захист), Іспанії (9,7%) та Італії (9,3%). Найменшими видатками на утриманців відзначилися Великобританія та Естонія, де вони не перевищували 0,5% від загальних витрат.

Україна у 2013 та 2014 рр. витратила на цю статтю по 0,7% загальних видатків на соціальний захист, що складало 0,2% від ВВП за обидва роки.

Відносно невеликі кошти в Євросоюзі спрямовуються на вирішення житлових проблем. У 2013 р. найбільші видатки на житло були зафіксовані у Великобританії (5,2%), тоді як у Португалії, Литві, Болгарії, Словенії та Хорватії на ці цілі було виділено менше 0,1% загального обсягу соціальних витрат. Для України, як і для Євросоюзу, характерні незначні соціальні видатки на житло. У 2013 та 2014 рр. вони склали 1,9% та 2,0% від сукупних витрат на соціальний захист відповідно (0,4% від ВВП).

Витрати на соціальну ізоляцію в Євросоюзі у 2013 р. були найменшою статтею видатків. Тільки Нідерланди та Кіпр витратили 5,2% та 5,0% відповідно на цей вид соціального захисту. Більшість країн витрачала в середньому по 2% від загальних витрат, а Хорватія, Угорщина, Німеччина, Італія, Естонія, Іспанія, Португалія, Ірландія та Латвія витратили на цей вид соціального захисту менше 1% загальних видатків.

В Україні витрати на соціальну ізоляцію є також однією з найменш фінансованих статей видатків на соціальний захист. Водночас слід сказати про зростання витрат на цю функцію: якщо у 2012 р. вони становили лише 0,6%, то у 2013 р. видатки на соціальну

ізоляцію зросли до 1,2%, а у 2014 р. – до 1,7% від загальних витрат на соціальний захист.

Висновки. Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що державна політика України в галузі перерозподілу доходів не є досить ефективною. Відзначимо, що економічні та соціальні реформи 2000-х рр. привели до зростання рівня життя, поліпшення ситуації в соціально-трудої сфері. Однак якісного поліпшення добробуту населення, вирішення демографічних про-

блем в цей період не відбулося, причому глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. загострила негативні тенденції в галузях соціальної сфери, що знайшло подальше відображення в соціальній політиці, що проводиться державою. Сучасний стан суспільства вийде на новий якісний рівень, коли зміст поняття «соціальна політика» буде включати всі сфери людського буття, коли перестануть її розглядати як частину політики загалом і як частину економічної політики зокрема.

Список використаних джерел:

1. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
3. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.
4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
5. Про пенсійне забезпечення : Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
6. Про освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
8. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) України у 2014 р. : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reforms.in.ua/Content/download/Strategy2020updUA.pdf>.
11. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.